

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА

1. **Поняття та цілі економічної безпеки підприємств**
2. **Структурні елементи та схема організації ЕБП**
 - 2.1 **Фінансова складова ЕБП**
 - 2.2 **Інтелектуальна та кадрова складова**
 - 2.3 **Техніко-технологічна складова**
 - 2.4 **Політико-правова складова**
 - 2.5 **Інформаційна складова**
 - 2.6 **Екологічна складова**
 - 2.7 **Силова складова**
3. **Аналітична оцінка рівня ЕБП**

1. Поняття та цілі економічної безпеки підприємств

У ринкових умовах господарювання важливого значення набуває економічна безпека всіх суб'єктів підприємницької та інших видів діяльності.

Економічна безпека фірми (підприємства, організації) – це такий стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації та технології, техніки та обладнання, прав) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективно їх використання для стабільного функціонування й динамічного науково-технічного та соціального розвитку, запобігання внутрішнім та зовнішнім негативним впливам.

Джерелами негативного впливу можуть бути:

- свідомі та несвідомі дії окремих посадових осіб та господарюючих суб'єктів (органів державної влади, міжнародних організацій, підприємств-конкурентів);
- вплив об'єктивних обставин (стан фінансової кон'юнктури, наукові відкриття та технологічні розробки, форс-мажорні обставини тощо).

Залежно від їх суб'єктної обумовленості фактори негативного впливу на економічну безпеку можуть бути об'єктивними та суб'єктивними. Об'єктивними вважаються такі негативні впливи, які виникають без участі конкретного підприємства чи його окремих робітників, а суб'єктивні – є наслідком неефективної роботи

підприємства в цілому чи його робітників (перш за все керівників та функціональних менеджерів).

Основна ціль економічної безпеки підприємства (ЕБП) – забезпечення стійкого та максимально ефективного функціонування в теперішній час і високого потенціалу в майбутньому.

Головні функціональні цілі:

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи, стійкості та незалежності підприємства;
- забезпечення технологічної незалежності та високої конкурентоспроможності його технічного потенціалу;
- висока ефективність менеджменту, оптимальність та ефективність його організаційної структури;
- високий рівень кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу;
- мінімізація шкідливого впливу результатів виробничої діяльності на довкілля;
- максимальна правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства;
- захист інформаційного поля комерційної таємниці та досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи усіх підрозділів;
- забезпечення безпеки персоналу підприємства, його майна, комерційних інтересів.

2. Структурні елементи та схема організації ЕБП

Основна та функціональні цілі передбачають формування необхідних структуроутворюючих елементів та загальної схеми організації ЕБП.

Основні функціональні складові ЕБП:

- фінансова складова – досягнення найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів (капіталу, персоналу, прав, інформації, технологій та устаткування);
- інтелектуальна і кадрова – збереження та розвиток інтелектуального потенціалу підприємства, ефективне управління персоналом;
- техніко-технологічна – ступінь відповідності технологій, які використовуються на підприємстві, сучасним світовим аналогам відносно оптимізації витрат ресурсів;
- правова складова – всебічне правове забезпечення діяльності підприємства, дотримання діючого законодавства;
- інформаційна – ефективне інформаційно-аналітичне забезпечення господарської діяльності підприємства;

- екологічна – дотримання екологічних норм технології та випуску продукції, мінімізація втрат підприємства від забруднення довкілля;
- силова – забезпечення фізичної безпеки робітників підприємства та збереження його майна.

2.1. Фінансова складова ЕБП

Серед функціональних складових належного рівня економічної безпеки фінансова складова вважається провідною та вирішальною, оскільки за ринкових умов господарювання фінанси є “двигуном” будь-якої економічної системи.

Загальна схема процесу охорони фінансової складової ЕБП:

1. Аналіз загрози негативних дій щодо політико-правової складової економічної безпеки.
2. Оцінка поточного рівня забезпечення фінансової складової ЕБП.
3. Оцінка ефективності запобігання можливій шкоді від негативних дій щодо фінансової складової ЕБП.
4. Планування комплексу заходів із забезпечення фінансової складової ЕБП та розробка рекомендацій стосовно його реалізації.
5. Бюджетне планування практичної реалізації пропонованого комплексу заходів.
6. Планування корпоративних ресурсів.
7. Оперативна реалізація запланованих дій у процесі здійснення суб’єктом господарювання фінансово-господарської діяльності.

Спочатку оцінюються загрози економічній безпеці, що мають політико-правовий характер і включають:

- внутрішні негативні дії – неефективне фінансове планування та управління активами, малоефективна ринкова стратегія, помилкова цінова та кадрова політика тощо;
- зовнішні негативні дії – спекулятивні операції на ринку цінних паперів, цінова та інші форми конкуренції, лобіювання конкурентами недостатньо продуманих рішень органів влади;
- форс-мажорні обставини – стихійне лихо, страйки, військові конфлікти та обставини, наближені до форс-мажорних – несприятливі законодавчі акти, ембарго, блокада, зміна курсу валют тощо.

2.2. Інтелектуальна та кадрова складова

Охорона інтелектуальної та кадрової складових економічної безпеки охоплює взаємопов’язані і водночас самостійні напрями діяльності того чи іншого суб’єкта господарювання:

- перший – зорієнтовано на роботу з персоналом фірми, на підвищення ефективної діяльності всіх категорій персоналу;
- другий – націлено на збереження і розвиток інтелектуального потенціалу, тобто сукупності прав на інтелектуальну власність або на її використання, та на поповнення знань і професійного досвіду працівників підприємства.

На першій стадії процесу охорони цієї складової ЕБП здійснюється оцінка загроз негативних дій і можливої шкоди від таких дій. З-поміж основних негативних впливів на економічну безпеку підприємства виокремлюють недостатню кваліфікацію структурних підрозділів, їхнє небажання або нездатність приносити максимальну користь своїй фірмі.

Процес планування та управління персоналом, спрямований на охорону належного рівня економічної безпеки, має охоплювати організацію системи підбору, найму, навчання й мотивації праці необхідних працівників, включаючи матеріальні та моральні стимули, престижність професії, забезпечення соціальними благами.

2.3. Техніко-технологічна складова

Процес охорони техніко-технологічної складової ЕБП, як правило, передбачає здійснення кількох послідовних етапів:

1. Аналіз ринку технологій стосовно виробництва продукції, аналогічної профілю даного підприємства.
2. Аналіз конкретних технологічних процесів і пошук внутрішніх резервів поліпшення використовуваних технологій.
3. Аналіз товарних ринків за профілем продукції та ринків товарів-замінників; оцінка перспектив розвитку ринків продукції підприємства; прогнозування можливої специфіки необхідних технологічних процесів для випуску конкурентоспроможних товарів.
4. Розробка технологічної стратегії розвитку підприємства.
5. Реалізація планів технологічного розвитку підприємства в процесі здійснення ним виробничо-господарської діяльності.
6. Аналіз результатів практичної реалізації заходів щодо охорони техніко-технологічної складової ЕБП.

Формалізована оцінка рівня техніко-технологічної складової ЕБП здійснюється на підставі аналізу розрахунку окремого функціонального коефіцієнта (ОФК):

$$ОФК = \frac{З_{відв}}{В_{ркз} + З_{завд}},$$

де $Z_{відв}$ – сумарний відвернений збиток від реалізації комплексу заходів для охорони техніко-технологічної складової ЕБП;

$V_{ркз}$ – загальна сума витрат підприємства на реалізацію зазначеного комплексу заходів;

$Z_{завд}$ – сумарний завданий підприємству збиток за техніко-технологічною складовою.

2.4. Політико-правова складова

Загальний процес охорони політико-правової складової ЕБП здійснюється за схемою, яка охоплює такі елементи:

1. Аналіз загроз негативних впливів.
2. Оцінка поточного рівня забезпечення.
3. Планування комплексу заходів, спрямованих на підвищення цього рівня.
4. Здійснення ресурсного планування.
5. Планування роботи відповідних функціональних підрозділів підприємства.
6. Оперативна реалізація запропонованого комплексу заходів щодо організації належного рівня безпеки.

Основними причинами виникнення внутрішніх негативних впливів можуть бути:

- низька кваліфікація працівників юридичної служби відповідного суб'єкта господарювання та помилки у підборі персоналу цієї служби;
- недостатнє фінансування юридичного забезпечення підприємницької або іншої діяльності;
- небажання чи нездатність підприємства активно впливати на зовнішнє політико-правове середовище його діяльності.

Причини виникнення зовнішніх негативних впливів:

- зіткнення інтересів суспільних груп населення з економічних, національних, релігійних мотивів;
- військові конфлікти;
- ембарго, блокада;
- фінансові та політичні кризи міжнародного характеру;
- зміна положень чинного законодавства з питань власності, господарського і трудового права, оподаткування тощо.

2.5. Інформаційна складова

Належні служби підприємства виконують певні функції, які в сукупності характеризують процес створення та захисту інформаційної складової ЕБП. До таких належать:

1. Збирання всіх видів інформації, що має відношення до діяльності того чи іншого суб'єкта господарювання.
2. Аналіз одержуваної інформації.
3. Прогнозування тенденцій розвитку науково-технологічних, економічних і політичних процесів на підприємстві.
4. Оцінка рівня економічної безпеки за всіма складовими та в цілому, розробка рекомендацій для підвищення цього рівня на конкретному суб'єкті господарювання.
5. Інші види діяльності з розробки інформаційної складової економічної безпеки.

На підприємство постійно надходять потоки інформації, що розрізняються за джерелами їхнього формування:

- відкрита офіційна інформація;
- вірогідна нетаємна інформація, одержана через неформальні контакти працівників фірми з носіями такої інформації;
- конфіденційна інформація, одержана способом несанкціонованого доступу до неї.

2.6. Екологічна складова

Проблему охорони екологічної безпеки суспільства від суб'єктів господарювання, що здійснюють виробничо-комерційну діяльність, можна вирішити тільки через розробку і ретельне дотримання національних (міжнародних) норм мінімально допустимого вмісту шкідливих речовин, які потрапляють в навколишнє середовище, а також дотримання екологічних параметрів продукції, що виготовляється.

Сутність процесу забезпечення екологічної безпеки підприємства можна виразити у вигляді функції такого типу: $F(Z, Q, m) \rightarrow \min$, де Z – витрати на заходи для дотримання екологічних норм; Q – втрати від штрафних санкцій за порушення екологічних норм; m – втрати від закриття для продукції підприємства ринків інших держав з більш жорсткими нормами екологічної чистоти товарів.

Алгоритм процесу охорони екологічної складової ЕБП:

1. Розрахунок карти ефективності здійснюваних заходів.
2. Аналіз виконаних розрахунків і розробка рекомендацій для підвищення ефективності здійснюваних заходів.
3. Розробка альтернативних сценаріїв реалізації запланованих заходів.

4. Передача обраного планового сценарію в складі загального плану охорони економічної безпеки підприємства в підрозділи, які здійснюють функціональне планування фінансово-господарської діяльності підприємства.
5. Практичне здійснення запланованих заходів у процесі діяльності відповідного суб'єкта господарювання.

2.7. Силова складова

Схема організації силової складової економічної безпеки підприємства:

1. Аналіз загроз негативних впливів за силовою складовою економічної безпеки відповідно до причин їхнього виникнення.
2. Аналіз рівня організації силової складової ЕБП за напрямками, ресурсами, виконавцями, взаємодією та ефективністю витрат.
3. Прогнозування можливих негативних впливів та очікуваної шкоди від них.
4. Розробка рекомендованого комплексу заходів для запобігання можливим негативним впливам.
5. Планування бюджету на виконання рекомендованого комплексу заходів і розрахунок очікуваної ефективності від його реалізації.
6. Планування підбору і спеціального навчання відповідного персоналу.
7. Оперативне планування реалізації пропонованих заходів за ресурсами та виконавцями.
8. Практична робота з організації силової складової економічної безпеки підприємства.

Явища, що негативно впливають на рівень силової складової економічної безпеки, зумовлюються кількома причинами. Основними з них є:

- нездатність підприємств-конкурентів досягти переваг коректними методами ринкового характеру, тобто за рахунок підвищення якості власної продукції, зниження поточних витрат на виробництво, удосконалення маркетингових досліджень ринку тощо;
- кримінальні мотиви одержання злочинними юридичними особами доходів через шантаж, шахрайство або крадіжки;
- некомерційні мотиви посягань на життя та здоров'я керівників і працівників підприємства, а також на майно фірми.

Основні види діяльності служб підприємства з метою організації силової складової його безпеки наведені у табл. 1.

Таблиця 1

Види діяльності служб підприємства з силової безпеки

Види діяльності	Напрямок діяльності	Підрозділ фірми
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Забезпечення фізичної та моральної безпеки співробітників 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Охорона співробітників, збирання інформації та превентивні дії з метою запобігання загрози їхньої безпеки 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Служба безпеки ▪ Інформаційно-аналітичний підрозділ
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Гарантування безпеки майна, капіталів підприємства 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Охорона майна (будівель, споруд, устаткування, транспорту) ▪ Охорона перевезень ▪ Страхування майна та ризиків ▪ Забезпечення безпеки інвестування 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Служба безпеки ▪ Фінансова служба
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Безпека інформаційного середовища фірми 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Захист від промислового шпіонажу ▪ Збирання інформації про зовнішнє середовище бізнесу 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Служба безпеки ▪ Інформаційно-аналітичний підрозділ
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Забезпечення сприятливого зовнішнього середовища бізнесу 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Превентивні дії для запобігання загрозам ▪ Робота з громадськістю та пресою ▪ Політика лобіювання 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Вище керівництво фірми ▪ Служба зі зв'язків із громадськістю ▪ Служба безпеки

3. Аналітична оцінка рівня ЕБП

Загальна методологія оцінки рівня ЕБП. Цей рівень пропонується оцінювати на основі сукупного критерію шляхом зважування та сумування окремих функціональних критеріїв, що визначаються за допомогою порівняння з можливою величиною збитків, які можуть бути завдані підприємству, та ефективності заходів щодо запобігання цих збитків. Сукупний критерій економічної безпеки будь-якого суб'єкта господарювання ($K_{ceб}$) можна розрахувати за допомогою формули:

$$K_{ceб} = \sum_{i=1}^n k_i d_i,$$

де k_i – величина одиничного критерію по i -й функціональній складовій ЕБП;

d_i – питома вага значимості i -ї функціональної складової ЕБП;

n – кількість функціональних складових ЕБП, за якими розраховуються одиничні критерії.

Оцінка рівня економічної безпеки здійснюється порівнянням значення $K_{себ}$ з реальними величинами цього показника по конкретному підприємству, а також з аналогічними суб'єктами господарювання відповідних галузей економіки країни. Після розрахунку впливу функціональних складових на зміну $K_{себ}$ здійснюється функціональний аналіз заходів з організації необхідного рівня ЕБП за окремими складовими з використанням відповідного алгоритму:

Алгоритм проведення функціонального аналізу заходів щодо забезпечення необхідного рівня ЕБП:

1. Визначення структури негативних впливів за функціональними складовими ЕБП, розподіл об'єктивних та суб'єктивних негативних впливів.
2. Фіксація здійснених превентивних заходів з попередження негативних впливів за всіма складовими ЕБП.
3. Оцінка ефективності вжитих заходів з точки зору нейтралізації негативних впливів за кожною складовою ЕБП.
4. Визначення причин недостатньої ефективності заходів, здійснених для подолання вже наявних та можливих негативних впливів на ЕБП.
5. Виявлення неусунених та очікуваних впливів на рівень ЕБП і тих, що можуть з'явитися в майбутньому.
6. Опрацювання рекомендацій щодо усунення існуючих негативних впливів на ЕБП та запобігання можливим таким впливам.
7. Оцінка вартості кожного з пропонованих заходів щодо усунення негативних впливів на рівень ЕБП та визначення відповідальних за їх реалізацію.

Питання для самоперевірки

1. Дайте визначення поняттю “економічна безпека підприємства”.
2. Вкажіть джерела негативних впливів та назвіть їх види залежно від суб'єктної обумовленості.
3. Перелічіть головні цілі ЕБП.
4. Перелічіть функціональні складові та коротко охарактеризуйте кожену.
5. Охарактеризуйте фінансову складову ЕБП.
6. Охарактеризуйте техніко-технологічну складову ЕБП.
7. Охарактеризуйте інтелектуальну та кадрову складову ЕБП.
8. Назвіть основні причини виникнення внутрішніх негативних впливів на політико-правову складову ЕБП.
9. Алгоритм процесу забезпечення інформаційної складової ЕБП.

10. Як здійснюється аналітична оцінка рівня ЕБП?

Тести

1. Яка функціональна складова ЕБП забезпечує фізичну безпеку працівників фірми?

- а) політико-правова;
- б) інтелектуальна та кадрова;
- в) силова;
- г) інформаційна.

2. Що належить до зовнішніх негативних дій (дві відповіді правильні)?

- а) малоефективна ринкова стратегія;
- б) цінова та інші форми конкуренції;
- в) страйки;
- г) спекулятивні операції на ринку цінних паперів.

3. Оберіть правильну формулу сукупного критерію ЕБП:

- а) $k_{себ} = \sqrt[n]{k_i * d_i}$;
- б) $k_{себ} = \sum_{i=1}^n k_i * d_i$;
- в) $k_{себ} = k_i * d_i$.

4. Залежно від суб'єктної обумовленості фактори негативного впливу на економічну безпеку поділяються на:

- а) об'єктивні та суб'єктивні;
- б) свідомі та несвідомі;
- в) прямі та опосередковані;
- г) закономірні та випадкові.

5. Скільки функціональних цілей має ЕБП?

- а) 7;
- б) 8;
- в) 9;
- г) 12.

6. Що не входить до корпоративних ресурсів підприємства?

- а) права;
- б) підприємницькі можливості;
- в) інформація;
- г) капітал.

7. Який із зазначених заходів є завершальним у алгоритмі заходів щодо забезпечення необхідного рівня ЕБП?

- а) оцінка ефективності вжитих заходів з точки зору нейтралізації негативних впливів за кожною складовою ЕБП;
- б) опрацювання рекомендацій щодо усунення існуючих негативних впливів на ЕБП та запобігання можливим таким впливам;
- в) фіксація здійснених превентивних заходів з попередження негативних впливів за всіма складовими ЕБП;
- г) оцінка вартості кожного з пропонованих заходів щодо усунення негативних впливів на рівень ЕБП та визначення відповідальних за їх реалізацію.

8. Захист від промислового шпiонажу є одним з напрямів діяльності якого виду діяльності служб підприємства, спрямованих на забезпечення ЕБП?

- а) забезпечення фізичної та моральної безпеки співробітників фірми;
- б) забезпечення безпеки майна та капіталів підприємства;
- в) безпечність інформаційного середовища фірми;
- г) забезпечення сприятливого зовнішнього середовища.

9. Функція забезпечення екологічної безпеки – $F(Z, Q, m) \rightarrow \min$.
Визначте складову Q :

- а) втрати від штрафних санкцій за порушення екологічних норм;
- б) втрати від закриття для продукції підприємства ринків інших держав з більш жорсткими нормами екологічної чистоти товарів;
- в) витрати на заходи для дотримання екологічних норм;
- г) рівень ефективності заходів, спрямованих на екологізацію виробництва.

10. За джерелом виникнення інформацію поділяють на:

- а) відкриту офіційну;
- б) вірогідну нетаємну інформацію, одержану через неформальні контакти працівників фірми з носіями такої інформації;
- в) конфіденційну інформацію, одержану способом несанкціонованого доступу до неї;
- г) дві відповіді правильні;
- д) всі відповіді правильні.

11. Основні причини виникнення внутрішніх негативних впливів на політико-правову складову (дві відповіді правильні):

- а) недостатнє фінансування юридичного забезпечення бізнесу;
- б) політичні кризи міжнародного характеру;
- в) зміна положення діючого законодавства з питань власності, оподаткування;
- г) низька кваліфікація робітників юридичної служби підприємства.

12. $ОФК = \frac{З_{відв}}{B_{ркз} + З_{завд}}$ – використовується для оцінки рівня якої

складової?

- а) техніко-технологічна;
- б) екологічна;
- в) силова;
- г) фінансова.

13. Що належить до причин виникнення зовнішніх негативних впливів?

- а) зіткнення інтересів суспільних груп населення з економічних, національних, релігійних мотивів;
- б) військові конфлікти;
- в) ембарго, блокада;
- г) всі відповіді є правильними.

14. Який вид інформації не розрізняється за джерелами?

- а) секретна інформація;
- б) відкрита офіційна інформація;
- в) вірогідна нетаємна інформація, одержана через неформальні контакти працівників фірми з носіями такої інформації;
- г) конфіденційна інформація, одержана способом несанкціонованого доступу до неї.

15. Визначте перший етап алгоритму проведення функціонального аналізу заходів щодо забезпечення необхідного рівня ЕБП:

- а) визначення структури негативних впливів за функціональними складовими ЕБП, розподіл об'єктивних та суб'єктивних негативних впливів;
- б) фіксація здійснених превентивних заходів з попередження негативних впливів за всіма складовими ЕБП;

- в) оцінка ефективності вжитих заходів з точки зору нейтралізації негативних впливів за кожною складовою ЕБП;
- г) визначення причин недостатньої ефективності заходів, здійснених для подолання вже наявних та можливих негативних впливів на ЕБП.

